

Richard Marsina: Metodov boj. Vydavateľstvo Obzor, Bratislava 1985, 124 stran.

Jde o jubilejní publikaci vydanou z podnětu 1 100. výročí smrti moravského arcibiskupa Metoděje (885). Kniha je psána formou populárně naukového spisu bez poznámek pod čarou a bez přímých odkazů na literaturu, ale snese přísné měřítko vědecké práce. Autor vychází z dosavadních poznatků historické vědy, ale opírá se především o vlastní rozbor a výklad písemných pramenů, z nichž nejdůležitější cituje v překladu přímo v textu (zároveň s méně zdařilými reprodukcemi originálů) a usnadňuje tak čtenáři kontrolu svých závěrů.

V úvodu vysvětluje, proč neužívá staršího označení Konstantina a Metoděje jako moravských "věrozvěstů". Nepřišli na Moravu jako do země úplně pohanské. Jejich činnost byla mnohem širší než hlásání víry. Podle autora "svým způsobem podstatně ovlivňovali i formování právního systému a zavádění nové církevní organizace, což mělo i velké politické důsledky".

Činnost byzantské misie na Moravě rozděluje spisovatel na tři období: V prvním (863-867) byly položeny základy slovanské liturgie a vyučení první žáci Konstantina a Metoděje. Ve druhém (867-873) byla jejich činnost na Moravě přerušena. V té době byli u blatenského knížete Kocela, v Benátkách a v Římě, kde Konstantin-Cyril zemřel (869). Uvěznění Metoděje bavorskými biskupy (870) oddálilo jeho návrat na Moravu o další tři roky. Ve třetím období (873-885) se plně rozvinulo slovanské učiliště na Moravě, ale vystupňovaly se i boje o používání slovanského jazyka v liturgii.

V první kapitole podává autor kritický přehled zachovaných historických pramenů. Pozornost věnuje zejména otázce pravosti papežských listů a způsobu jejich dochování. Všimá si i staroslověnských právních památek. Základní znění "Sudného zákona" sestavil prý Metoděj "ještě v čase příprav cesty na Velkou Moravu, tedy už asi roku 863", což je sotva dokazatelné. Metodějův překlad Nomokánonu klade autor přesvědčivě asi do let 882-884.

Ve 2. kapitole ("Velká Morava") najde čtenář přehled dějin podunajských Slovanů od Sámovy říše přes spojení knížectví moravského s nitranským až do příchodu byzantské misie na Moravu. Počátek "intenzívnější christianizace" v obou knížectvích klade autor na přelom 8. a 9. století. Po mém soudu lze o intenzívní christianizaci na Moravě i v Nitransku mluvit až od dvacátých let 9. věku.

Snad až příliš mnoho místa věnoval autor kritice novějších teorií, které jádro "Velké Moravy" lokalizují na Balkán k srbské řece Moravě (Imre Boba a Peter Nagy), popř. mezi střední Dunaj a Tisu (Japonec Toru Senga). Tyto teorie přijala vědecká kritika s oprávněným nesouhlasem a R. Marsina právem konstatuje, že nepřinášejí ani jediný pádný argument k revizi dosavadních názorů.

Mezeru v pramenech o vládě Mojmíra I. vyplňuje autor velmi pravděpodobnou domněnkou, že tento kníže se dostal - v době blíže neznámé - do závislosti na franské říši, z níž se před r. 846 pokoušel vysvobodit, což bylo příčinou vojenské výpravy Ludvíka Němce na Moravu a dosazení Rastislava za knížete.

Vlastním tématem knihy začíná až třetí kapitola nadepsaná "Byzantská misie (863-867)". Líčení je tu podrobnější a přibývá i sporných otázek, řešených často pomocí hypotéz. Tak, např. důvod, proč papež Mikuláš I. nevyhověl Rastislavově žádosti o vyslání učitele na Moravu, vidí autor v přímé intervenci bavorských biskupů u papeže. Vyslání

Rastislavových vyslanců k byzantskému císaři Michalovi klade do poloviny r. 862 a soudí, že vyslanci přišli s písemnou žádostí knížete psanou řecky (víme totiž, že na Moravě působili též řečtí duchovní). Přesvědčující je domněnka, že Konstantin pracoval na novém písmě pro Slovyany již delší dobu, neboť již dříve se zabýval myšlenkou působit mezi Slovyany (balkánskými).

Příchod soluňských bratří na Moravu datuje autor tradičně do podzimu 863. V jejich průvodu předpokládá i Klimenta, Nauma, Sávu a Angelária, což ovšem nelze prokázat. Rozpory v pramenech o délce pobytu Konstantina a Metoděje na Moravě vysvětluje spisovatel omylem v římské legendě a soudí právem, že jejich pobyt na Moravě trval jen asi tři a půl roku. Na jaře roku 867 opustili Moravu a nemínili se sem už vrátit, neboť svou činnost na Moravě pokládali za skončenou. R. Marsina se v této sporné otázce připojil k názoru F. Dvorníka a jiných badatelů, kteří právem soudili, že soluňští bratři se mínili vrátit do Konstantinopole, odkud byli vysláni a kam se po splnění úkolu chtěli vrátit.

Další osudy Metoděje líčí autor v kapitole nadepsané "Přerušení činnosti Konstantina a Metoděje na Velké Moravě (867-870)". U Konstantina lze o "přerušení" jeho činnosti na Moravě sotva mluvit, neboť na Moravu se už nikdy nevrátil (zemřel r. 869 v Římě). Cesta obou bratří do Konstantinopole vedla podle autorova líčení přes Kocelovo knížectví (Blatnograd), kde pobýli asi 3 měsíce, do Benátek, kde čekali na loď do Konstantinopole. Zde je zastihlo pozvání papeže Mikuláše I. do Říma, které změnilo směr jejich cesty. Ve shodě s panujícím míněním datuje autor jejich příchod do Říma na konec r. 867 (přijal je tu již nový papež Hadrián II.). Potud lze s chronologií autorovou souhlasit. Přesným datem je den úmrtí Konstantina-Cyrila (14. únor 869). Autor soudí, že "přibližně v tom čase, v prvním čtvrtletí r. 869" přišlo do Říma poselstvo od Kocela se žádostí, aby mu papež poslal Metoděje jako učitele. Příchod tohoto poselstva do Říma bude třeba datovat do doby pozdější (nejdříve do poloviny r. 869), neboť trvalo delší dobu, než došla z Říma Kocelovi zpráva o Cyrilově smrti (Kocel žádal jen o Metoděje!) a než poselstvo došlo do Říma. Treba též uvážit, že při sestavení listu Hadriána II. z r. 869 měl podíl bibliotékář Anastasius, který po smíření s papežem zastával teprve od června 869 opět svou funkci.

Jde o list adresovaný "Rastislavovi, Svatoplukovi a Kocelovi"; jeho autentické (latinské) znění se nezachovalo. Obsah listu známe jen ze staroslověnského znění v Životě Metodějově. Papež v něm oznamuje uvedeným knížatům, že posílá Metoděje do jejich zemí jako učitele, aby překládal "knihy" do jejich jazyka a sloužil mše v domácím jazyku, jak to začal Filsof Konstantin (s výhradou, že epištola a evangelium mají být čteny nejprve latinsky). Autor zaujal k pravosti tohoto listu právem kritické stanovisko. Přiklonil se k názoru, že takový list papež "mohl vydat, ale v ŽM se nezachovalo jeho zcela autentické znění a určitá místa volně složil nebo přidal autor ŽM."

S tímto listem se Metoděj dostal jen ke Kocelovi, dále na Moravu nešel, jak autor správně zjišťuje. Po krátkém pobytu u Kocela se vrátil do Říma s novou Kocelovou žádostí o vysvěcení Metoděje za biskupa, a to "na stolec sv. Andronika", kterým bylo zaniklé panonské arcibiskupství v Sirmiu. Autor pokládá toto líčení ŽM za historické a vyvozuje z něho, že Kocel (nikoli Rastislav) je "prvým iniciátorem...vzniku samostatné a nezávislé (ač jak se někteří domnívají - jen misijní) slovanské církevní provincie." Je

otázka, zda původcem myšlenky, aby se Metoděj stal nástupcem sv. Andronika, legendárního zakladatele metropole v Sirmiu, nebyl spíše sám papež.

Autor se připojil k názoru, že Hadrián II. vydal Metodějovi v zimě 869-870 nový list charakteru privilegia, jehož obsahem bylo jmenování Metoděje arcibiskupem a papežským legátem v zemích Rastislava, Svatopluka a Kocela. Toto nové privilegium (nezachované) pokládá za "obnovení a rozšíření původního privilegia z roku 869, které tím ztratilo platnost." Ani s tímto novým privilegiem se však Metoděj nedostal dále než ke Kocelovi, a to pro válečný stav na Moravě a rozpory mezi Rastislavem a Svatoplukem, který se r. 870 dal pod ochranu Ludvíka Němce, jak autor přesvědčivě uvádí. Kapitola končí pádem Rastislava a okupací Moravy Karlomanovým vojskem.

V další stati "Metodějovo zajetí, uvěznění a vysvobození (870-872)" musil spisovatel zaujmout stanovisko ke stále diskutované otázce, kde byl Metoděj zajat, zda v Panonii, Bavorsku nebo na Moravě. F.Dvorník v posledním svém díle soudí, že Metoděj se "poté, co zařídil vše potřebné v Panonii, odebral na Moravu", kde "padl do zajetí pasovského biskupa Hermanricha" (Byzantské misie u Slovanů, 1970, s.164). R.Marsina právem soudí, že boje s vnějším nepřítelem a vnitřní rozpory na Moravě vytvářely velmi málo vhodné podmínky pro to, aby tam mohl Metoděj účinkovat ve smyslu svého pověření. Přesto však píše, že Metoděj sledoval situaci z Blatnogradu a asi okolo poloviny r. 870 se přece odhodlal odejít na Moravu a byl při své cestě z Blatenska na Moravu bavorským klérem zajat a odvečen do Bavorska. Text pramenů (ŽM i listy papeže Jana VIII.) mluví však spíše pro výklad, že Metoděj byl zajat v Panonii a příčinou toho bylo jeho působení v této zemi, nikoli na Moravě. V listě z r. 873 nařizuje papež salcburskému arcibiskupovi Adalvinovi, jemuž příslušela přímá pravomoc v Panonii, aby jeho přičiněním Metoděj znovu zaujal svou stolicí, poněvadž *on byl původcem jeho zbavení úřadu (deiectio)*. Všechny další listy Jana VIII. z r. 873 mluví jen o panonské diecézi, nikoli o Moravě. Jen na Panonii lze vztahovat i slova bavorských biskupů adresovaná Metodějovi: "V naší oblasti učíš" (ŽM 9). Morava byla tehdy ještě misijní oblastí. Není dokladu, že by byl Metoděj vstoupil r. 870 na půdu Moravy. Metoděj byl souzen v Řeznu za přítomnosti krále Ludvíka. Hlavním předmětem sporu byla otázka církevněsprávní příslušnosti Panonie, nikoli "území Velké Moravy", jak se domnívá autor.

Metoděj byl vysvobozen ze švábského vězení teprve na jaře 873 zásahem papeže Jana VIII. Třeba souhlasit s autorem, že hlavním impulzem urychlených kroků k vysvobození Metoděje byla nová žádost Moravanů (konkrétně asi Svatopluka), kteří podle ŽM žádali opětovně od papeže Metoděje za učitele a arcibiskupa. Spisovatel přesvědčivě dovozuje, že Svatopluk se mohl jevit tehdy papeži jako "nadějný partner," neboť na Moravě se rýsovaly příznivé vyhlídky na rozšíření mocenských zájmů papežské stolice.

Diskutovanou otázku, zda r. 870 papež jmenoval Metoděje arcibiskupem nebo jen biskupem (panonským), řeší autor ve smyslu první alternativy; právem odmítl názor, že Metoděj byl jmenován arcibiskupem až r. 873 (po svém osvobození).

Právem také nepřijal předpoklad, že Metoděj po svém propuštění šel nejdříve ke Kocelovi. Podle autora šel přímo ke Svatoplukovi. Třeba dát za pravdu spisovateli také v tom, že v ŽM je porušena chronologie. Zmínka o vyhnání německých kněží z Moravy patří časově i logicky před zprávu o osvobození Metoděje a je v souvislosti se Svatoplukovou žádostí o propuštění Metoděje. Autor soudí, že takovou žádost zaslal Svato-

pluk nejen papeži, ale i Ludvíkovi Němci, což nelze ničím doložit a je samo o sobě nepravděpodobné (oba panovníci byli před r. 874 ve válečném stavu).

Metodějův zápas na Moravě v letech 873 - 880 líčí autor v další kapitole. Uvádí, že asi v létě 873 se Metoděj vrátil na Moravu "už jako arcibiskup a zplnomocněný papežský legát", jemuž Svatopluk odevzdal do správy chrámy a kleriky ve všech městech. Neuvádí, zda Metoděj se vrátil po 6 letech na Moravu jako arcibiskup "panonský" (sirmijský) nebo "moravský". Tato otázka zřejmě tehdy (873) řešena nebyla. Papež tituloval Metoděje ve svých listech ještě dlouho "arcibiskup církve panonské" (879) a teprve v listě z r. 880 se objevuje titul "arcibiskup církve moravské." Ale nelze pochybovat o tom, že fakticky byl Metoděj moravským arcibiskupem od r. 873 až do konce života. Okruh jeho působnosti se však rozšiřoval zároveň s rozšiřováním území velkomoravské říše, k němuž došlo brzy po uzavření míru ve Forchheimu (874).

Poutavě je tu vylíčen Metodějův hrdinský zápas s jeho odpůrci, s franským duchovenstvem, které po r. 874 opět přicházelo na Moravu, i s oběma Svatoplukovými důvěrníky: Vichingem, v němž autor právem vidí exponenta dvorských kruhů východofranské říše (nikoli bavorského kléru), a Janem z Benátek, kterého někteří historici pokládají za pověřence papežské stolice. Jemu autor přičítá šíření zpráv osočujících Metoděje, které se r. 879 dostaly do Říma a vyvolaly dva papežské listy, jeden adresovaný Svatoplukovi, druhý Metodějovi. Papež mu vytýká, že slouží mše v "barbarském jazyku", ač prý mu to zakázal již r. 873, a žádá ho, aby se ihned dostavil do Říma. Autor podrobil oba listy důkladnému rozboru - stejně jako další papežský list z r. 880 ("Industriae tuae").

Proti tradičnímu výkladu, jakoby nejdůležitější částí tohoto papežského listu bylo očištění Metoděje od nařknutí z bludu a připuštění slovanské liturgie, zdůrazňuje spisovatel, že v něm jde o řešení daleko významnější otázky mezinárodněprávní: o přijetí Svatopluka a Velké Moravy do přímé ochrany papežské stolice. Podrobným rozбором dalšího textu pak dokazuje, že tato bula "nepotvrzuje" (neschvaluje) slovanskou liturgii, nýbrž ji jen "toleruje". Vyvozuje to ze slov buly "ani víra ani nauka nijak *nepřekáží*, aby mše byly slouženy v tomto jazyku." S touto negativní formulací srovnává autor dřívější i pozdější striktní zákazy slovanské liturgie (873, 879, 885) a soudí právem, že při "povolení" z r. 880 šlo spíše o osobní úspěch Metodějův než o všeobecné a jednoznačné povolení slovanské liturgie.

V poslední kapitole líčí autor osudy moravského arcibiskupa od r. 880 do definitivního zákazu slovanské liturgie (885). Z papežova listu z 23. března 881 adresovaného Metodějovi, v němž Jan VIII. jednoznačně vyvrací, že by byl r. 880 napsal Svatoplukovi jiný list než bulu "Industriae tuae", právem usuzuje spisovatel na intriky nitranského biskupa Vichinga. Domněnka, že Viching neodešel z Říma spolu s Metodějem, ale o něco *později*, aby mohl vydávat své falzum, které bylo opakem pravé buly, za *nové* rozhodnutí papežské stolice, není přesvědčivá, protože dodatečným předložením falza by mohl sotva zvrátit pravé rozhodnutí papežovo. Pravděpodobnější je výklad, že se Viching vrátil na Moravu *dříve* než Metoděj a spoléhaje na nově získanou biskupskou hodnost předložil Svatoplukovi své falzum, doufaje, že kníže Metoděje vyžene. S tímto výkladem je v souladu líčení ŽM 12, kde Metodějovi odpůrci prohlašují: "Nám dal papež moc a jeho poroučí vyhnat ven i s jeho učením." Teprve *později* slyšeli pravý list papežův.

Metodějově cestě do Konstantinopole (881/2) věnoval autor jen okrajovou pozornost. Co uvádí jako cíl této cesty, jsou - jak sám píše - pouhé "dohady" (str. 95). Proti obecnému mínění, že tato cesta měla velký úspěch, píše autor o "neúspěchu Metodějova vyjednávání v Byzanci" (str. 101), aniž uvádí, v čem tento neúspěch záležel.

Vyhrocení sporů Metoděje s Vichingem kolem r. 884 vedlo k tomu, že Metoděj se nedovedl ubránit úkladům svého sufragána jinak než tím, že ho exkomunikoval z církve. Proto se Viching - soudí spisovatel - "asi začátkem roku 885" (tedy před smrtí Metoděje) odebral do Říma, kde mohl být zproštěn klatby. Třeba souhlasit s autorem, že Viching šel do Říma, kde mohl být zproštěn klatby. Třeba souhlasit s autorem, že Viching šel do Říma se "souhlasem, ba z pověření Svatopluka," neboť na základě jeho informací (při nichž pravděpodobně Viching použil staré falzum) napsal nový papež Štěpán V. Svatoplukovi list, v němž vychvaluje Vichinga jako pravověrného, posílá ho znovu Svatoplukovi, aby spravoval biskupství a měl na starosti "všechny církevní záležitosti a úřady" a současně zakazuje slovanskou liturgii před trestem klatby. O tomto listu, sepsaném (nejdříve) v září 885, se již Metoděj nedověděl, neboť 6. dubna zemřel. Stačil ještě za svého nástupce určit Gorazda, jemuž však papež (v instrukci dané legátovi Dominikovi r. 885) zakázal vykonávat úřad, dokud nepřijde k papeži a svou věc nevysvětlí.

Spisovatel skončil své vypravování na sklonku roku 885, kdy správu moravské církve ovládl Viching. Jen stručně se zmínil ještě o vyhnání Metodějových přívrženců z Moravy na přelomu 885/6.

Třeba s autorem souhlasit, že neúspěch, kterým skončil hrdinský Metodějův boj na Moravě brzy po jeho smrti, byl důsledkem zásahů zvenčí, především papežské stolice a "kolísavého až negativního postoje domácí vládnoucí třídy." Významnou úlohu sehrála při tom i východofranská říše, zejména její klérus.

V "Závěru" se spisovatel zamýšlí nad vznikem a vývojem cyrilometodějské tradice na Slovensku. K jejímu rozšíření podstatně přispělo české prostředí, kde tato tradice měla starší kořeny. Podle autora nejen velkomoravská, ale i cyrilometodějská tradice patří k významným pokrokovým tradicím našeho lidu.

Seznam edicí pramenů a novější odborné literatury spisovatel redukoval na únosnou míru. Chybí tu spis Z.R.Dittricha, *Christianity in Great Moravia* (Groningen 1962). Resumé v jazyku ruském, německém a anglickém je až příliš stručné.

Kladně třeba hodnotit autorův originální přístup k látce, jeho netradiční interpretaci některých pramenů (zejména papežských listů), přehlednost výkladu velmi složité látky, živý sloh a dokonalou a grafickou úpravu spisu, který vyšel v poměrně malém nákladu 5 000 výtisků.

Hynek Bulín